

૫૨૬૩

૫૨૬૩ $\frac{11}{93}$ ૪૧૧૦૦૦

ગુજરાતના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસનો ટુંક સાર.

અને

મુંબઈ ફાલકાની ભૂગોળ.

(ગુજરાતી ત્રીજા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના
ઉપયોગ સાર.)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
વેણીલાલ ભગવાનદાસ ખંભાતી.
કલાર્ક સુરત હાઈસ્કૂલ.

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આશ્વિન પ્રમાણે તૈયારી છે.

અમદાવાદ.

‘વિજયપ્રવર્તક પ્રિન્ટિંગ’ પ્રેસમાં છાપી.

(સરને અધિકાર છપાવનારે સ્વાધીન રાખ્યો છે.)

હસવીસન ૧૮૮૩.

કિંમત ૦-૧-૬

ગુજરાતના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસનો ટુંક સાર.

છોકરાઓ, આજે તમને એક નવી વાત શીખવવાની છે, તેથી તમને થોડી ધણી ગમત અને તેની સાથે જ્ઞાન મળશે. એ વાત એ કે આજે તમે ઇતિહાસ એ શબ્દ નવો સાંભળ્યો. એ વિષે વાત ચલાવીશું. ઇતિહાસનો અર્થ તમને તમારી ઉંમર અને તમને જોઈએ તેવી ટુંક મતલબથી ટુંકો કહું છું તે સાંભળો. ઇતિહાસ એટલે પેહેલાં થઈ ગયેલા રાજ્યો તથા હાલના રાજ કરતા રાજ્યોની વાત એટલે પેહેલાં કયા કયા રાજ્યોએ કેટલા વરસ રાજ કર્યું તેમના વખતમાં પ્રજાને કેવું સુખ દુઃખ હતું, ક્યાં ક્યાં અને ક્યારે કોની કોની લડાઈ થઈ. લોકોના સુખને સાર કેવાં કેવાં કામો કર્યા વગેરે લખીકત જાણવી તેનું નામ ઇતિહાસ. હાલ આપણા ગુજરાતપ્રાંતમાંના જિલ્લાઓમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકારનું રાજ્ય આશરે ૧૦૦ વર્ષ થયાં ચાલે છે. તે પેહેલાં પેલા સરકારનું રાજ્ય હતું ને તેમની રાજધાની પુના શહેરમાં હતી. તે વેળા પ્રજાને જહુ દુઃખ હતું, કેમકે મરેઠાઓ દક્ષિણમાંથી આવી લૂટફાટ કરતા અને જોડૂત વગેરે લોકોને બારે પીડા આપતા અને વિશેષે કરી હલકી વરણના લોકનાં તે દુઃખનો પાર નહોતો. તે એટલો બધો કે સારાં લૂગડાં તથા ઘરેણાં વગેરે પેહેરીને બહાર ફરી શકાય નહિ. ફક્ત ૭૫ વર્ષ સુધી ટક્યું હતું અને તે પેહેલાં મુસલમાન લોકોનું રાજ્ય આપણું

અહીં લગભગ ૪૨૫ વર્ષ રહ્યું હતું એ વખતમાં દીદશામાંથી પાદશાહના મોકલેલા સુબાઓ આવી રાજ કરતા, અને પછી તેમાંના કેટલાક સુબાઓએ પાદશાહની સામા થઈ સ્વતંત્રપણે અમલ કર્યો. તેમની રાજધાની અમદાવાદ શહેરમાં હતી. તેથી અમદાવાદનું ખીન્ડુ નામ રાજનગર છે. એ મુસલમાન પાદશાહોના વખતમાં 'પણુ' રૈયનને ભારે પીડા હતી, હિંદુઓને વટાણી મુસલમાન કરતા દેરાં તોડી પાડતાં અને તે પથરાની મસીદો બંધાવતા, હિંદુઓ પાસે તાબૂત ઉચકાવતા; વેઠ કરાવતા; અને હિંદુઓની દાદ ફરિઆદ પણ બરાબર સાંભળતા નહિં વગેરે ઘણી જાતનું અધેર તથા જુલમ ચાલતો હતો. એ લોકોના રાજ પેહેલાં રજપૂત એટલે ક્ષત્રી રાજ-ઓનું રાજ્ય હતું. એ રજપૂત રાજ્યનો ઇતિહાસ થોડો ઘણું જ-ણાએલોછે માટે હવે પ્રથમ આપણે રજપૂત લોકોના રાજ્યથી ઇતિ-હાસ શીખવાનો આરંભ કરીએ.

એ રજપૂત રાજઓની રાજધાની જૂના કાળમાં દારિકામાં હતી. એ શહેર જાદવકુળના કૃષ્ણ નામના રાજાએ મથુરાથી નાશી આવી વસાવેલું કહેવાયછે. એ ક્ષત્રીઓ જાદવકુળના કહેવાતા એવું કહેવાયછે કે વારણી એટલે તાડોના જેવી કેદ કરવાથી તેઓ ગાં-હોમાંહે લડાઈ કરી કપાઈ મૂચ્યા. તેમના પછી ઘણાં વર્ષ સુધી જુ-જરાતમાં ફાણે રાજ્ય કર્યું તે નક્કી જણાયું નથી. પણ વચલા વ-ખતમાં એટલે લગભગ ૧૭૦૦ વર્ષ પહેલાં વલ્લભીપુરના ક્ષત્રીરાજ-ઓ રાજ્ય કરતા.

વલ્લભીપુર—એ શહેરનું ખંડેર ભાવનગરની કિતરે વલા મા-મતી પાસે આજે પણ છે. વલ્લભીપુરની ગાદીએ ૧૮ રાજ્ય થયા.

તેમાંના છેલ્લા પાંચ રાજ શિલાદિત્ય નામે ઓળખાતા. તેમાં છેલ્લો શિલાદિત્ય રાજ વેદધર્મી ને શિવમાર્ગી હતો. એ પૈસાની બાબતમાં બહુ કંજીસ હતો. એ રાજને સિંધના મલેચ્છ રાજાએ ઇ.સ. ૩૨૯ માં માર્યો ને તે વખતમાં એ શહેરનું રાજ્ય તૂટ્યું ને એ શહેરનો પણ નાશ થયો.

વલ્લીપુરનો નાશ—એ શહેરનો નાશ થયો તેનાં બે કારણો કહેવાય છે (૧જી) વલ્લીપુરની પાસે ઇસાવળાના ડુંગર આગળ એક સાધુ પોતાના ચેલા સાથે આવી ઉતર્યો હતો. તે સાધુએ પોતાના ચેલાને વલ્લીપુર શહેરમાં ભીખ માગવા મોકલ્યો. પરંતુ ચેલાને કાંઈએ જરા જોટલી પણ ભીખ આપી નહીં તેથી પાછો જાતે ભીખ માગવા ગયો ત્યારે પણ એક કુંભારણુ સિવાય બીજા કાંઈએ ભીખ આપી નહિ, તેથી સાધુને ગુસ્સો ચઢ્યો ત્યારે તેણે પેલી કુંભારણુને ચેલાનાં ગામગદાર કાઢીને પછી પોતે શ્રાપ દીધો કે એ શહેર ઉધું વળજે ને ધૂળ મળજે એટલું કહેતાંમાં વલ્લીપુર ઢટાઇ ગયું.

(૨જી)—મારવાડના પાલી શહેરમાંથી કાંઈ કાકુ નામનો એક વેપારી વલ્લીપુરમાં આવી વસ્યો હતો. તે વેપારીની છોકરી પાસે એક જડાવ કાંસકી હતી. તે કાંસકી એક દિવસે શિલાદિત્ય રાજની કુંવરીએ દીધી. તેથી તે કાંસકી લેવાનું મન થયું. અને શિલાદિત્ય રાજાએ તે કાંસકી કાકુ વેપારી પાસે માગી. પણ તેણે આપી નહિ. તેથી રાજાએ જોરજુલમથી લઇ લીધી તેથી કાકુ વેપારીને ગુસ્સો ચઢ્યો, ને તે ત્યાંથી સિંધના મલેચ્છ રાજાપાસે ગયો; ને તેને એક લાખ સોનાના સિક્કા આપવા કયુલ કરીને વલ્લીપુર ઉપર

ચઢાઈ કરાવી. તેમાં શિક્ષાદિત્ય હાથે ને માર્યો ગયો. ને વલ્લભીપુર-
નો નાશ થયો. ઇ. સ. ૩૨૯

પંચાસર—વલ્લભીપુરનું રાજ્ય તૂટવા પછી ચાવડા રજપૂતોનું
રાજ્ય ગૂજરાતમાં થયું. તેમની રાજ્યધાની પંચાસર નગરમાં હતી;
એ નગર કચ્છના રણ આગળ ઝીંઝુવાડાની પાસે હતું. ત્યાં ચા-
વડા વંશનો જયશિખર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ રાજાની
પાસે ધણી દોલત હતી. અને રૈયત પણ સુખી હતી. એની રાણી
રૂપસુંદરી ધણીજ પુટડી હતી. એજ વખતે કનોજ દેશના કલ્યાણી
નગરમાં સોલંકી વંશનો ભુવડ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે
ધણો જોરાવર અને બહાદુર હતો. અને તેના દરબારમાં મુખ્ય સો-
ળ જોદ્દા હતા. એક વખતે એ રાજાના દરબારમાં ગુજરાતથી શં-
કર નામે કવિ જઈ ચઢ્યો. તેણે જયશિખરની મોટાઈ તથા બળ-
ની, અને ગૂજરાત દેશ ધણોજ આબાદ તથા ત્યાંની રૈયત ધણી
સારી અને સુખી છે. એવી મોટાઈની વાતો કરી. તે ઉપરથી ભુ-
વડનું મન ગૂજરાત જીતવાનું થયું અને તેણે નીમ લીધો કે હું
ગુજરાત જીતું તો ખરો. પછી તેણે પોતાના મોટા સરદાર મીરને
ધણું લશ્કર આપીને મોકલ્યો. મીરને ગુજરાતના સરદાર સરપાળે
હરાવીને પાછો કાઢ્યો. તેથી ભુવડ જાને ગુજરાત ઉપર ચઢ્યો અને
જયશિખર સાથે પર દીવસ સુધી લડાઈ કરી. એ લડાઈમાં જય-
શિખર હાથે ને માર્યો ગયો. ને ગુજરાતનું રાજ્ય ભૂવડને હાથ ગયું.

એ વખતમાં જયશિખરની રાણી રૂપસુંદરી ગર્ભવંતી હતી.
તેથી અને જયશિખરે પોતાની હાર થશે એવું જાણ્યું તેથી પો-
તાની રાણીને તેના બાઈ સરપાળ સાથે વનમાં મોકલાવી દીધી કે-

મકે એ જાણને પુત્ર થશે ને જીવનો રહેશે તો કોઈ દહાડો માંડે
વેર લઈ રાજ્ય પાછું મેળવશે.

રૂપસુંદરી—હવે સૂરપાળે પોતાની બેન રૂપસુંદરીને વનમાં મૂ-
કી આવીને જોયું તો પોતાનો અનેવી મરાયો તથા ગુજરાત ભૂવ-
ડને હાથ ગયું એવા સમાચાર જાણી તે પોતાની સ્ત્રી વિમળાદેવી
સાથે સોરઠના ડુંગરમાં જઈ રહ્યા. હવે વનમાં રૂપસુંદરીની શી ગત
થઈ તે સાંભળો એ રાણીને વનમાં એક બીચડી મળી તે પોતાને
મુકામે તેડી ગઈ અને ત્યાં એ રાણીનું રક્ષણ કર્યું થોડી મુદત
પછી રાણીને વૈશાળી પૂનમે એક દીકરો અનતર્યો. એ કુંવર લગ-
ભગ છ મહિનાનો થતા આવ્યો એટલામાં શીવગુણસુરી નામે એક
જાતી આવી પોહ્યાંએ તેણે એ કુંવર તથા રાણીને જોઈને કોઈ
મોટા ધરનાં જાણ્યાં અને તેણે બધી લકીકત પૂછી અને લકીકત
જાણી રાજી થઈ તે કુંવર વનમાં જન્મ્યો માટે વનરાજ નામ પા-
ડ્યું. અને પછી કુંવર તથા રાણીને પોતાને અપામરે તેડી ગયો.
ને વનરાજ મોટો થતા લાગ્યો.

આ વખતમાં સૂરપાળ પશુ પોતાની બેન તથા ભાણેજની
તપાસમાં હતો તેઓ મહ્યાં. આ વખતે વનરાજ મોટોને સમજણો
થયો હતો. તેથી પોતાના મામાની સાથે લૂટફાટમાં જવા લાગ્યો.
અને ભુવડનું જોર વધારે હોવાથી એ ખારચોદ વરસનો થયો ત્યાં
સુધી એને વનમાં ભટકવું પડ્યું. એવામાં વનરાજને લાગ મળ્યો
તે એક ભૂતડે ગૂજરાતની ઉપજ પોતાની કુંવરી મીનળદેવીને આપી
હતી. તે જાણનાં માણસ ખંડણી ઉધરાવી પુષ્કળ ધન, ઘોડા વગેરે
લઈને જતાં હતાં, તેમના ઉપર હુમલો કરીને વનરાજે તે સવગું

પડાવી લીધું. ને તે પૈમાવડે સરસ્વતિ નદીને તીરે એક સુંદર શેહેર બંધાવ્યું ઇ. સ. ૭૪૬ અને ત્યાં પોતાની રાજધાની કરી.

અણહીલપુરપાટણ—વગડામાં અણહીલ નામે ભરવાડે વનરાજને સંતાવા તથા આવવા જવાના રસ્તા દેખાડ્યા હતા તેથી એ ભરવાડનું નામ અમર રાખવા. એ શેહેરનું નામ અણહીલપુર પાટણ-પડ્યું. ને એ શેહેરમાં પોતાનાં ઘરડાં માણ રૂપસુંદરી તથા શીલગુણસુરીને માન સહિત આણી રાખ્યાં; ને પોતે રાજચિન્હ ધારણ કરી ગાદીપર બેઠો.

વનરાજ—ઈ. સ. ૭૪૬ થી ૮૦૬-૬૦ વરસ રાજ્ય કર્યું એણે ઘણી સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું ને પોતાના બાપનું વેર લઈ મોટાઈ મેળવી. વગડામાં જેજે માણસોએ એને મદદ કરી હતી તેમને ગુણુ પ્રમાણે પોતાના કારભારી કર્યા ને બીજાઓને જમીન, પૈસા વગેરેની મદદ આપી સુખી કર્યા. એઓમાં ચાંપો નામે વાણીએ વનમાં વનરાજનો કારભારી હતો તેને પોતાનો પ્રધાન નીમ્યો. અને શ્રીદેવી નામે વાણીએણે વનરાજની ઘણી જરદાસ લીધી હતી તેથી ગાદીએ બેસતી વખત એ બાઈને હાથે પોતે તિલક કરાવ્યું ને પોતાની બેન ગણી. હાલનું ચાંપાનેર તે એ ચાંપા પ્રધાને વસાવેલું એ પ્રમાણે રાજ્ય કરી રૈયતને સુખી કરી ૧૧૦ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો. શાહાબાશહે એની બાહાદુરીને વનમાં રજાતાં છતાં પોતે પોતાના બાપનું વેર લઈ રાજ્ય મેળવીને પોતાની રૈયતનું રક્ષણ લીધું. આવા રૂડા રાજાઓને રૈયત પરબેશ્વરની પેઠે પૂજેછે ને જરા પશુ વીસરતી નથી.

ચોગરાજ—વનરાજ પછી એનો દીકરો ચોગરાજ ગાદીપર

ખેઠો એ પશુ એના ખાપના જોવો બહાદુર ને ધણું બહોલો હતો. એને એક ગ્રંથ જનાવ્યો હતો. ને તીર મારવાનું કામ ધણી સારી રીતે જાણતો એણે રાજ્ય વધાર્યું ને લોકને સુખી કર્યા. ને એણે ઈ. સ. ૮૦૬ થી ૮૪૨ સુધી ૩૬ વરસ સુધી રાજ્ય કર્યું.

ક્ષેમરાજ—યોમરાજના પછી તેનો દીકરો ક્ષેમરાજ ગાદીપર બેઠો. એણે પણ રાજ્યને દોલત વધારીને ઈ. સ. ૮૪૨ થી ઈ. સ. ૮૬૬ સુધી ૨૪ વરસ રાજ્ય કર્યું.

ભુવડ—ઈ. સ. ૮૬૬ થી ઈ. સ. ૮૯૫ સુધી ૨૯ વરસ રાજ્ય કર્યું.

વિરસિંહ—ભુવડ પછી વિરસિંહે ઈ. સ. ૮૯૫ થી ઈ. સ. ૯૨૦ સુધી ૨૫ વરસ રાજ્ય કર્યું.

રત્નાદિત્ય—વિરસિંહ પછી ઈ. સ. ૯૨૦માં રત્નાદિત્ય ગાદીપર બેઠો એ સાચો શુરો ને પરાક્રમી હતો એ સારા ગુણોને માટે વખણાયો છે એણે ઈ. સ. ૯૩૫ સુધી ૧૫ વરસ રાજ્ય કર્યું.

સામતસિંહ—એ ચાવડા વંશમાં છેલ્લો રાજા થયો. એનામાં નહારા ગુણ હતા. અને દારૂ પીવાની ટેવ હતી. એને એના બાણેજે મારી ગાદી લીધી તેથી વનરાજના વંશની ગાદી સોલંકી વંશમાં ગઈ એ રાજાએ ઈ. સ. ૯૩૫ થી ઈ. સ. ૯૪૨ સુધી સાતવરસ રાજ્ય કર્યું.

આ પ્રમાણે. વનરાજથી માંડીને સામતસિંહ સુધી ચાવડા વંશ ઈ. સ. ૭૪૬ થી ઈ. સ. ૯૪૨ સુધી એટલે ૧૯૬ વરસ ચાલ્યો.

સોલંકીવંશ.

મૃગરાજ—એ સામતસિંહની બેન લીલાદેવીનો છોકરો એક-વખત સુવનાદિત્ય રાજાના છોકરા રાજ, ખીજ, ડુંડક મજબૂતજી બંધા

સાર પ્રભાસપાટણુ આવ્યા હતા, તેમણે સાગતસિંહને ત્યાં મુકામ કર્યો. એમાં રાજ ધણો ખૂબસુરત હતો, તેથી લીલાદેવીની પ્રીતિ રાજ સાથે થઈ તેથી સાગતસિંહે લીલાદેવીને રાજસાથે પરણાવી. એ લગ્નથી પૂત્ર થયો તે મૂળરાજ. એનો જન્મ મૂળનક્ષત્રમાં થયો માટે એનું નામ મૂળરાજ. એ મોટો થયો ત્યારે એના મામા સાગતસિંહે દાશના ઘેનમાં મૂળરાજને પોતાની ગાદીનો વારસ કર્યો. પછી શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે ના પાડી. તેથી મૂળરાજે પોતાના મામાને મારી ધ. સ. ૯૪૨ માં ગાદી લીધી. એ ગાદીએ જેડો તે વખતે ઉત્તરમાંથી અજમેરનો રાજ ચઢી આવ્યો, ને દક્ષિણમાંથી તૈલંગણના રાજાએ પોતાના સરદાર, બાપને મોકલ્યો. તેમાં મૂળરાજે અજમેરના રાજાને ધન આપી પાછો વાળ્યો ને બાપને હરાવી પાછો કાઢ્યો. ત્યારપછી સોરઠનો રાજા અહરીપુ જે જત્રાણુ લોકોને લૂટી લઈ દુઃખ દેતો હતો તેને તથા તેની મદદે કચ્છનો લાખો રાજા આવ્યો હતો તે બેઉને લડાઈમાં હરાવી મારી નાંખ્યા. અને તે બાગેમાં પોતાની સત્તા બેસાડી. બરચના રાજાને જીત્યો; જૂનાગઢના મંડલીક રાજાને મિત્ર કર્યો; અને પોતાનું રાજ વધાર્યું. એણે મહાદેવના દેરાં ધણાં બંધાવ્યાં હતાં. અને સિદ્ધપુરમાં રૂદ્રમાળાનું મોટું દેરં બંધાવવા માંડ્યું. પણ એના વખતમાં તે પુરં થયું નહિં. એણે પોતાનાં મોસાળીઆંની હત્યા કરેલી તેથી ધડપાળમાં એને બહુ પરતાવો થયો. તેથી તે પાપથી છુટવાને ઉત્તરમાંથી ધણા બ્રાહ્મણોને બોલાવી પૈસા તથા જમીન દાનમાં આપી. દાશના અવધીય બ્રાહ્મણો તે મૂળરાજના તેડાવેલા કહેવાય છે. એણે ધ. સ. ૯૯૭ સુધી ૫૫ વરસ રાજ કર્યું.

(૯)

આમુંડ—એ. ઈ. સ. ૯૯૭માં પોતાના આપની ગાદીએ બેઠો એણે પોતાના આપને ભરચના રાજ્યને હરાવી ખુશી કર્યો હતો. એણે તેર વર્ષ અમલ કર્યો. એનાથી અમલપણામાં પોતાની બેન ચંચળાદેવી સાથે સંભોગ થયો હતો તે પાપનો પસ્તાવો કરતો કાશીએ ગયો; ને ત્યાં મરણ પામ્યો. એને ત્રણ દીકરા હતા. વલ્લભ-સેન, દુલ્લભસેન, ને નાગરાજ તેમાં વલ્લભસેનને રાજ્ય આપ્યું હતું. **વલ્લભસેન**—એ દયાળુને સાચું બોલનારો હતો, એ પણ થોડી મુદતમાં શીતળાના રોગથી મરણ પામ્યો.

દુલ્લભસેન—વલ્લભસેનને પુત્ર ન હોવાથી એનો ભાઈ દુલ્લભસેન ગાદીપર બેઠો. ઈ. સ. ૧૦૧૦ થી ૧૦૩૨ સુધી ૨૨ વરસ રાજ્ય કર્યું એટલા વખતમાં એણે સારી રીતે રાજ કર્યું ને લોકોના સુખને સાર તળાવ તથા દેરાં બંધાવ્યાં. એનો પુત્ર મરી ગયો હતો, તેથી એણે પોતાના ભાઈ નાગરાજના કુંવર ભીમદેવને રાજ્ય સોંપ્યું ને પોતે શુકલતીર્થ જઈ રહ્યો.

ભીમદેવ ૧ લો—ઈ. સ. ૧૦૨૨ થી ૧૦૭૨ સુધી ૫૦ વરસ રાજ્ય કર્યું એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૦૨૪ માં ગીનીનો પ્રખ્યાત પાદશાહ સુલતાન મહમૂદ ગૂજરાતપર ચઢી આવ્યો. તેની સામા પ્રભાસપાટણ આગળ એક લડાઈ લડી કચ્છ બાણી નાથી કંચકાટ નામે કિલ્લામાં બરાયો, પછી મહમૂદે સોમનાથનું દેરં લૂટ્યું, મૂર્તિ ભાંગીને તેમાંથી બેસુમાર ધન નીકળ્યું તે લઈ પાછો પોતાને દેશ ગયો. એટલે ભીમદેવે આવી પોતાનું રાજ્ય લીધું. એ ભીમદેવ ચાર પકડવામાં ને અપરાધીઓને સજા કરવામાં ચતુર હતો. સિંધ દેશ છતી લીધો, એના વખતમાં માળવામાં રાજ ભોજ હતો એને

ભીમદેવ સાથે અણુખનાવ હતો તેથી ભીમે કાશીના રાજા કરણ સાથે મળી જઈ ભોજને હરાવ્યો ને તેનો ભંડાર લૂટી લીધો. પછી ભીમદેવ ઉપર અજમેરના રાજા વિશળદેવે ચડાઈ કરી કરણ કે મુસલમાન જોડે વિશળદેવ લડ્યો હતો, ત્યારે ભીમદેવ મદદે આવ્યો નહોતો. તેથી વિશળદેવે ભીમદેવને હરાવ્યો. પછી સલાહ થઈ તેમાં ભીમદેવે વિશળદેવને ધણુંક ધન તથા જે જગ્યાએ લડાઈ થઈ તે જગ્યાએ વિશળનગર વસાવવા દેવાનું કબૂલ કર્યું. એના વખતમાં વિમળશા નામે એક શ્રાવક ધણો પૈસાદાર હતો તેણે આખું પર્વત-પર જૈન ધર્મનાં દેરાં બાંધાવ્યાં છે. ભીમદેવને ક્ષેમરાજ, કરણ, ને મૂળરાજ એ ત્રણ કુંવર હતા. ભીમદેવ રાજ્ય છોડી તીર્થમાં ગયો તેથી તેની સાથે ક્ષેમરાજ ગયો એટલે કરણને રાજ્ય મળ્યું.

કરણ—ઈ. સ. ૧૦૭૨ થી ૧૦૮૪ સુધી ૨૨ વરસ રાજ્ય કર્યું. એણે ધંધુકા, આસાવળ, મહેવાસ વગેરેના કોળી રાજાઓને જીતી રાજ્ય મજબૂત કર્યું, મોઢેરા ગામમાં કરણસાગર નામે તળાવ બાંધાવ્યું. ને કરણાવતી નગરી વસાવી. એ રાજા દક્ષિણમાં આવેલી ચંદ્રાવતીના રાજા રાજકેશીની કુંવરી મીનળદેવી સાથે પરણ્યો હતો.

સિદ્ધરાજ જયસિંહ—ઈ. સ. ૧૦૮૪ થી ૧૧૪૩ સુધી ૪૯ વરસ રાજ્ય કર્યું. એ ગાદીપર બેઠો ત્યારે નાનો હતો, માટે સમજણો થયો ત્યાં સુધી એની મા મીનળદેવીએ રાજ ચલાવ્યું. એ બા-ઈએ વીરમગામનું મુતસર તથા ઘોળકાનું મલાવ એ બે તળાવ બાંધાવ્યાં. એ રાજા ઉપર માળવાનો રાજા યજ્ઞવર્મા ચઢી આવ્યો તેને એના વજીરે ધન આપી પાછો કાઢ્યો, તે સિદ્ધરાજને ગમ્યું નહિ. તેથી એણે માળવાપર ચડાઈ કરી, બાર વરસ સુધી લડી

તે રાજાને કેદ પકડી પાટણુ આણ્યો. ને પછી પોતાના મિત્ર પ્ર-
માણે ગણ્યો. એણે પાટણુમાં સહઅલિંગ તળાવ ખોદાવીને બંધાવ્યું.
તથા રૂપમાળાનું દેરું પુરું કરાવ્યું. એનો વિવાહ કુંભારને લાં ઉછરેલી
રાણકદેવી નામે રાજ કુંવરી સાથે થયો હતો. પણ પરણ્યા પેહેલાં
જૂનાગઢનો રાજા ખેંગાર જોર જીત્યો તે બાદને લઈ જઈ પર-
ણ્યો; તેથી સિદ્ધરાજે તેના પર ચઢાઈ કરી તેના બે છોકરાને મારી
નાંખ્યા ને રાણકદેવીને પકડી આણી; પણ તે બાદ વઢવાણ આ-
ગળ સતી થઈને બળી મૂકી. સિદ્ધરાજે પોતાનાં રાજમાં લોકોનાં
સુખને સારૂ વાવ, ફૂવા, તળાવ, ધર્મશાળા, દેરાં વગેરે બંધાવ્યાં
હતાં. એણે મુલક ધણો વધાર્યો ને બંદોબસ્ત પણ સારો રાખ્યો.
એનું રાજ્ય સોરઠ, કચ્છ, માળવા વગેરે પ્રાંતમાં હતું. ઉત્તરે આબુ-
ની પેલીમેર ને દક્ષિણે કોલાપુરની હદ સુધી હતું. એને છોકરો
નહોતો તેથી એના પછી ગાદીપર એના સાવકા કાકા ક્ષેમરાજના
છોકરાનો છોકરો ને તેનો છોકરો કુમારપાળ બેઠો.

૮ કુમારપાળ—ઈ. સ. ૧૧૪૩ થી ૧૧૭૪ સુધી ૩૧ વરસ
રાજ્ય કર્યું. સિદ્ધરાજની મરણ એને ગાદી આપવાની નહતી. તેથી
જો સિદ્ધરાજની બીકથી બઠકતો કરતો હતો. સિદ્ધરાજ મરી ગયા
પછી પાટણુ આવ્યો. ને એના બનેલી કહાનદેવની તથા બીજા
મોટા માણસો ઉધ્યાનગંત્રી વગેરેની મદદ મળી તેથી એને તમામ
સરદારોએ ગાદીએ બેસાડ્યો. એ વખતે એની ઉંમર ૫૦ વરસની
થઈ હતી. એને રાજ મળે તો આવક ધર્મ પાળવો એવું એના
મદદ કરનારાઓને વચન આપ્યું હતું તેથી એણે આવકધર્મ પા-
ળ્યો તેથી એણે શીવ તથા પારસનાથનાં દેરાં બંધાવ્યાં. એના ઉપર

ત્રણજણ ચઢી આવ્યા હતા તેમાં ૧ લો નાગોરનો રાજા આજ તેને હરાવી તાબે કર્યો. રજો માળવાનો રાજા તેને એના સરદાર આમ્રભટે હરાવી તાબે કર્યો ને ૩ જો કોકણનો રાજા મલ્લિકાર્જુન તેને પણ હરાવ્યો ને રાજ્ય જાળવી રાખ્યું ને સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું એને રગતપિતનો રોગ થયો હતો તેથી મરણ પામ્યો. કેટલાક કહે છે કે એના ભત્રિજા અજેપાળે એર દધને માર્યો.

૯ અજેપાળ—ઈ. સ. ૧૧૭૪ થી ૧૧૭૭ સુધી ૩ વરસ રાજ કર્યું. એ કુમારપાળનો ભત્રિજો થાય, એ શિવધર્મ માનતો; તેથી કુમારપાળે જે જૈનદેરાં બાંધ્યાં હતાં, તે તોડી નાંખ્યાં, તથા કેટલાક જૈન સરદારોને માર્યા. એ રાજાના મહેલના કોઇ પહેરેગી-રે એની છાતીમાં તરવાર ભેંકીને જીવ લીધો.

બાળમૂળરાજ—ઈ. સ. ૧૧૭૭ થી ૧૧૭૯ સુધી ૨ વરસ રાજ કર્યું. એ અજેપાળનો દીકરો હતો, એ નાનો હતો તેથી એ-ની મા નાયકી દેવીએ કારભાર ચલાવ્યો. એના વખતમાં મુસલ-માન પાદશાહ શાહબુદ્દીન ઘોરીએ ગુજરાત ઉપર ચઢાઇ કરી, પણ તેને બાળમૂળરાજના કાકા ભોળાભીમે હરાવી પાછો કાઢ્યો, એ લ-ડાઇ જોવાને નાયેકીદેવી ડુંગરપર બાળરાજાને બોળામાં લઇ બેઠી હતી; ને સિપાઇઓને હિંમત આપતી હતી.

૧૧ ભોળાભીમ—ઈ. સ. ૧૧૭૯ થી ૧૨૪૨ સુધી ૬૩ વ-રસ રાજ કર્યું. એ ચઢાક અને અતિચારી હતો તેથી એને ભોળા-ભીમ કહેજે. એને પૃથુરાજ સાથે લડાઇ થઈ કારણ કે આણના રાજાએ પોતાની કુંવરીને વિવાહ પૃથુરાજ સાથે કર્યો હતો, પણ તે કુંવરી ભોળાભીમે માગી તેથી આણના રાજાએ પોતાની કુંવ-

રીને પૃથુરાજને ત્યાં મોકલી દીધો તેથી ભોળાભીમે આપુના રાજને હરાવ્યો, અને અજમેર જઈ પૃથુરાજના બાપ સોમેશ્વરને હરાવી મારી નાંખ્યો. એથી પૃથુરાજ ગુસ્સે થયો. ને ભોળાભીમ ઉપર ચઢાઈ કરીને હરાવ્યો. એવામાં પૃથુરાજના રાજ્ય ઉપર શાહજીની ઘોડી ચઢી આવ્યો. તેથી પૃથુરાજ ત્યાં ગયો ને ઘોડી પાદશાહ સાથે લડ્યો, તેમાં પૃથુરાજ મરાયો ને શાહજીને રાજ જીતી લીધું ને ત્યાં કુતખુદીનને સુખો નીમ્યો. એ કુતખુદીને પછી ગૂજરાત પર ચઢાઈ કરી. ભીમની ફાજને હરાવી મૂલક લૂટ્યો, ને ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂક્યો ને ગૂજરાતમાં કુતખુદીને પોતાનો સુખો મૂક્યો. પણ કુતખુદીને દિલ્લી ગયો એટલે ભોળાભીમે તે સુખાને ઉઠાડી પોતાનું રાજ કબજે કર્યું. પણ એના સરદાર જયતસિંહે ઇ. સ. ૧૨૨૪માં એને ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂક્યો. તો પણ ફરીથી ભોળાભીમે ત્રણ ચાર વરસમાં તેની પાસેથી રાજ્ય પાછું લીધું ત્યાર પછીના વખતમાં વાઘેલા જાતના લવણ પ્રસાદ નામે એના સરદારે બંડ કરી થોડું રાજ્ય જીતી લીધું ને ઘોળકામાં જૂદી રાજધાની કરી.

૧૨ ત્રિભુવનપાળ—ઇ. સ. ૧૨૪૨ થી ૧૨૪૪ સુધી જે વરસ રાજ્ય કર્યું એ ઘણો નબળો રાજ હતો, તેથી ઘોળકાના વાઘેલા રાજા વિશળ દેવે ઇ. સ. ૧૨૪૪ માં આણહિલવાડ પર સ્વારી કરી એને કાઢી મૂક્યો ને તે ગૂજરાતનો ધણી થયો ત્યારથી સોલંકીવંશ પુરો થયો ને ગૂજરાતની ગાદી પર વાઘેલા થયા.

આ પ્રમાણે સોલંકીવંશના રાજાઓએ ઇ. સ. ૯૪૨ થી ઇ. સ. ૧૨૪૪ સુધી એટલે ૩૦૨ વરસ સુધી રાજ્ય કર્યું.

વાઘેલાવંશ.

લવણપ્રસાદ નામે વાઘેલો રજપૂત વાઘેલા ગામમાં રહેતો હતો. તેથી એ વંશનું નામ વાઘેલાવંશ પડ્યું. એ લવણપ્રસાદ ભોળા-ભીમનો પ્રધાન હતો. તેણે બંડ કરી જૂદું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેનો છોકરો વીરધવજ નામે હતો તે ધણો પરાક્રમી હતો તેથી તેણે રાજ્યનો વધારો કર્યો. અને એના પ્રધાન વસ્તુપાળ તથા તેજપાળ નામે બે ભાઈ હતા તેમણે પણ રાજ્યનો વધારો કરી આપ્યો. એ રાજા ઇ. સ. ૧૨૪૦ માં મરણ પામ્યો ને એનો છોકરો વિશળદેવ ગાદીએ બેઠો.

૧ વિશળદેવ—ગુજરાતની ગાદીપર ઇ. સ. ૧૨૪૪થી ૧૨૬૨ સુધી ૧૮ વરસ રાજ કર્યું એના આપદાદા ઘોળકામાં રાજ્ય કરતા હતા. પણ એણે ત્રિભુવનપાળને હરાવી ગુજરાતની ગાદી લીધી એને કર્ણાટકના રાજાની કુંવરી વરી હતી એણે વીશનગરને વીજનપુર બે શહેર વસાવ્યાં ને ડબોઇનો કિલ્લો બાંધ્યો.

૨ અર્જુનદેવ—એના પછી અર્જુનદેવે ઇ. સ. ૧૨૬૨ થી ૧૨૭૫ સુધી ૧૩ વરસ રાજ્ય કર્યું ને તેના પછી સારંગદેવે ઇ. સ. ૧૨૭૫ થી ૧૨૭૯ સુધી ૪ વરસ રાજ્ય કર્યું.

૪ કરણધેલો—ઇ. સ. ૧૨૭૯ થી ૧૩૦૪ સુધી ૨૫ વરસ રાજ્ય કર્યું એની સત્તા આખા ગુજરાતપર હતી, પણ મુસલમાન પાદશાહોની ખીક ન રાખી ને મોજમજામાં પડ્યો. ને એના ભોગ મળ્યા તેથી દુષ્ટ બુદ્ધિ થઇ.

કરણધેલાના પ્રધાન માધવ અને કશવ નામે બે ભાઈ હતા. તેમાં માધવની સ્ત્રી ધણી રૂપાળી હતી તે કરણે લઈ લીધી ને કે-

શવને મારી નાંખ્યો. તેથી માધવ ક્રોધે બરાબ દિલ્લીના અલાઉદ્દીન પાદશાહ પાસે ગયો ને તેને કટલીક ભેટો આપી તથા તેને ઉશ્કેરી લડાઇની યુક્તિ દ બતાવી. ચઢાઈ કરવા ઉશ્કેર્યો ને ગુજરાત પર ચઢાઈ કરાવી અલાઉદ્દીને પોતાના બાઇ અલીશખાં તથા વજીર ન-સરતખાંને મોકલ્યા. કરણુલેલો હારી દક્ષિણમાં નાશી ગયો ને મુસ-લમાનો ગુજરાતના ધણી થયા. મુસલમાનોએ ખેતર, ગામ, ને શ-હરો લૂટ્યાં દેવદેરાં તોડ્યાં. ને કરણુરાજની રાણીને પકડી દિલ્લી લઈ ગયા. તેમાં કમળાદેવી અલાઉદ્દીનની માનીતી બેગમ થઈ ને પોતાની છોકરી દીવાળીદેવી જે કરણુરાજની સાથે દક્ષિણમાં હતી તેને લેવા સાર પાદશાહનું લશ્કર મોકલ્યું ને તેને પકડી લાવ્યા ને અલાઉદ્દીનના શાહબદા જોડે પરણાવી. ધિક્કારછે એવી ગાને, હવે કરણુરાજ દુઃખનો માર્યો રખડી રખડી મરી ગયો. એના પાપનું ફળ એને મળ્યું. ગુજરાતમાં રજપૂત રાજ્ય પુરું થયું ને ગુજરાતનું આ-વી ગળ્યું. રજપૂત રાજના વખતમાં દેશ આખાદ હતો, લોક સુ-ખી હતા વેપાર, રોજગાર સારો ચાલતો અને લોકો ધર્માળ હતા આ પ્રગાણે વાઘેલાવંશ પુરો થયો એટલે વાઘેલા રાજાએ ઇ. સ. ૧૨૪૪ થી ઇ. સ. ૧૩૦૪ સુધી ૬૦ વરસ અગલ કર્યો.

આ કરણુ રાજના પ્રધાન માધવે જે કામ કર્યું તેને માટે આ-પણે માધવને ધણોજ ઠપકો દેવો પડેછે કેમકે એણે દીલ્લી જઈ અલાઉદ્દીન પાદશાહને લાગ્યો તેના કરતાં પોતેજ ખીજ સરદારો તથા લશ્કરોને પોતાના પક્ષમાં લઈ કરણુ પાસેથી રાજ્ય લઈ લીધું હોત ને પોતેજ રાજનો ધણી થયો હોત તો કેવું સારું. કે પોતાની બધી રીયતને જે જે દુખ વેઠવાં પડ્યાં તથા અસહી છ-

મારતોને જમીન દોરત કરી. હિંદુ રાજની રાણી મુસલમાનને હાથ ગાઇ, અને દેશ પાલમાલ થઇ ગયો. તે વખત ન આવત. પણ ઇશ્વરની આકળ ગતિ છે !!! હે પ્રભુ પરમકૃપાળુ રાણીજીનું રાજ તપો જેથી મુસલમાની રાજ્ય જેવો વખત ન આવે.

જેમ ઇંગ્લેન્ડ રાજ કર્તાઓ તરફ હિંદુસ્થાનની પ્રજાને ભક્તિ-ભાવથી જુએ છે. તેજ પ્રમાણે રાજ કર્તાઓએ પોતાની રાંક અને રૂડી પ્રજાને વીશરવી ન જોઇએ. તથાસ્તુ.

રજપૂત રાજાઓની વંશાવળી.

આવડાવંશ.

રાજાનું નામ.	ગાદીપર બેઠો.	ઉઠ્યો.	રાજ્ય કયું.
૧ વનરાજ	૭૪૬	૮૦૬	૬૦
૨ યોગરાજ	૮૦૬	૮૪૨	૩૬
૩ ક્ષેમરાજ	૮૪૨	૮૬૬	૨૪
૪ ભૂવડ	૮૬૬	૮૯૫	૨૯
૫ વિરસિંહ	૮૯૫	૯૨૦	૨૫
૬ રત્નાદિત્ય	૯૨૦	૯૩૫	૧૫
૭ સામતસિંહ	૯૩૫	૯૪૨	૭

સોલંકીવંશ.

૧ મૂળરાજ	૯૪૨	૯૯૭	૫૫
૨ ચામૂડ	૯૯૭	૧૦૧૦	૧૩
૩ વલ્લભસેન	૧૦૧૦	૧૦૧૦	ચોડામારા

(૧૭)

૪ દુલ્લભસેન	૧૦૧૦	૧૦૨૨	૧૨
૫ ભીમદેવ ૧ લો	૧૦૨૨	૧૦૭૨	૫૦
૬ કરણ	૧૦૭૨	૧૦૮૪	૨૨
૭ સિદ્ધરાજ	૧૦૮૪	૧૧૪૩	૪૯
૮ કુમારપાળ	૧૧૪૩	૧૧૭૪	૩૧
૯ અન્નેપાળ	૧૧૭૪	૧૧૭૭	૩
૧૦ બાળમૂળરાજ	૧૧૭૭	૧૧૭૯	૨
૧૧ ભીમદેવ ૨ જો	૧૧૭૯	૧૨૪૨	૬૩
૧૨ ત્રિભૂવનપાળ	૧૨૪૨	૧૨૪૪	૨

વાઘેલાવંશ.

ઘોસકાની ગાદીપર.

લવણપ્રસાદ

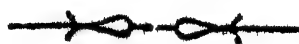
વિરધવળ

વિશળદેવ

પાટણની ગાદીપર.

૧ વિશળદેવ	૧૨૪૪	૧૨૬૨	૧૮
૨ અર્જુનદેવ	૧૨૬૨	૧૨૭૫	૧૩
૩ સારંગદેવ	૧૨૭૫	૧૨૭૯	૪
૪ કરણચૈલો	૧૨૭૯	૧૩૦૪	૨૫

ઉપર પ્રમાણે વનરાજ્યથી માંડી એ સઘળા રજપૂત રાજાઓના વંશતમાં તેમની રાજધાનીનું શહેર અણહિલપુર પાટણ હતું.

મુંબઈ દલાકાની ભૂગોળનો સાર.

(ત્રીજા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગ સાર) -

મુંબઈ દલાકાની સીમા.

મુંબઈ દલાકો હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમ દિશાએ આવેલો છે એ દલાકાનો વિસ્તાર ૧૦૫૦ માઈલ છે એ દલાકાની વાવ્યખૂણે બલુચિસ્તાન, ઉત્તર દિશાએ પંજાબ અને ધશાન ખૂણે રજપૂતસ્થાન છે; પૂર્વ દિશાએ મધ્ય હિંદુસ્તાનના દેશો સંસ્થાનો તથા મધ્ય પ્રાંત છે, અને અગ્નિખૂણે નિમ્નગનો મૂલક, દક્ષિણે મદ્રાસ દલાકો તથા મલિસર અને પશ્ચિમે અરબી સમુદ્ર છે એ દલાકાની રાજધાની મુંબઈ શહેર છે.

મુખ્ય નદીઓ—સિંધુ એ સિંધપ્રાંતમાં સાગરમતી, મહી, ઢાઢર, નર્મદા અને તાપી વગેરે ગુજરાત પ્રાંતમાં છે, ગોદાવરી, બીના, નીરા, સીના અને કૃષ્ણા એ દક્ષિણમાં છે. સિંધુ ટીબેટમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે, સાગરમતી અરવલીના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. મહી એ માળવાના પાહાડોમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે, નર્મદા તથા તાપી સાત પુડાના પહાડમાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. ગોદાવરી એ તાસીક આગળથી નીકળીને ખંભાતના ઉપસાગરને મળે છે, કૃષ્ણા એ મહાબલેશ્વર આગળથી નીકળીને ખંભાતના ઉપસાગરને મળે છે.

મુખ્ય પર્વતો—સહ્યાદ્રી, એ પર્વતનું બીજું નામ પશ્ચિમચાટ હરીતે છે, એ દક્ષિણ તથા કોંકણને જુદું પાડે છે, બીજો પર્વત સાતપુડા-

નોંછે એ ઇનદોર અને ખાનદેશની વચ્ચે, તથા તાપી અને નર્મદા નદીઓની વચ્ચે આવેલો છે. હાલનો પર્વત સિંધ ને બલુચિસ્તાનની વચ્ચે છે તેમજ ગીરનાર, શેત્રુંજી, પાવાગઢ વગેરે કુંભરા ગુજરાતમાં છે.

મુખ્ય અખાત—ખંખાતનો અખાત તથા કચ્છનો અખાત છે, ખંખાતનો અખાત ગુજરાતને કાઠીઆવાડની વચ્ચે છે ને કચ્છનો અખાત કાઠીઆવાડ ને કચ્છ પ્રાંતની વચ્ચે છે.

મુખ્ય ઇલાકાની મુખ્ય નદીઓ ઉપર આવેલા શહેરો.

સિંધુ—કરાંચી, હઠ્ઠા, દૈદરાબાદ, સકર, બકર, અમરકોટ, મિથુનકોટ, હાડખાના વગેરે.

સાબરમતી—અમદાવાદ, સાદરા અને પેથાપૂર.

બનાસ—રાધાપોર, ડીસા.

સરસ્વતી—પાટણ, સિદ્ધપુર.

વાત્રક—ખેડા, મહેમદાવાદ.

શેઠી—ડાકોર, અને ખેડા.

વિંધ્યામિત્રી—વડોદરા.

મહી—ખંખાત અને લૂણાવાડા.

નર્મદા—મરૂચ, ચાણોદ કન્યાળી.

તાપી—સુરત, પુરાનપુર, રાંદેર.

દમણમંચા—દમણ એમાં શીરંગીનું રાજ છે.

આણ—રાજકોટ.

ગોદાવરી—નાસીક, પેઠણ અને આરંગાબાદ.

બીમા—પંદરપૂર બત્રાનું ઠેકાણું છે.

કૃષ્ણા—જમખડી અને કમળાપૂર.

સિના—અહમદનગર.

રેતીના રણમાં સિંધમાં થરપારકરનું, ને કચ્છનું કચ્છ પ્રાંતને અમદાવાદ જિલ્લો તથા પાલણપુર એજન્સિ વચ્ચે છે.

મુંગઈ ઇલાકાના પાંચ પ્રાંત છે. ૧ ગુજરાત. ૨ કચ્છ. ૩ સિંધ. ૪ મહારાષ્ટ્ર. ૫ દક્ષિણમહારાષ્ટ્ર.

ગુજરાત પ્રાંતના ૧૩ ભાગ છે.

ભાગનું નામ.

તેમાંનું મુખ્ય શહેર.

૧ સુરત જિલ્લો

સુરત તાપી નદી ઉપર

૨ ભરૂચ જિલ્લો

ભરૂચ નર્મદા નદી ઉપર

૩ ખેડા જિલ્લો

ખેડા વાત્રકને શેઠીના સંગમઉપર

૪ પંચમહાલ જિલ્લો

ગોધરા અને દાહોદ

૫ અમદાવાદ જિલ્લો

અમદાવાદ સાગરમતી નદી ઉપર

૬ કાઠીઆવાડ એજન્સિ*

રાજકોટ આજી નદીઉપર

૭ પાલણપુર એજન્સિ

પાલણપુર અને ડીસા

૮ મહીકાંઠા એજન્સિ

સાદરા અને છડર

૯ રેવાકાંઠા એજન્સિ

નાંદોદ, ખારીયા, અને લુણાવાડા

૧૦ ગાયકવાડનો મુલક

વડોદરા

૧૧ ખંભાત સંસ્થાન

ખંભાત

૧૨ પંચમહાલ એજન્સિ

નાર કોટ

૧૩ સુરત એજન્સિ

વાંસદા, ધરમપુર અને સચીન

પાંચ જિલ્લા તે ખુદ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના છે અને તે દરેકમાં

* પોલીટીકલ એજન્સીના અધીકાર હેઠળ નો દેશી રાજ્યો છે જેને એજન્સિ કહે છે.

ઉપરી હાકેમ તે જીલ્લાનો કલેક્ટર કહેવાય છે, એજન્સિમાં નાના મોટા ધણા દેશી રાજ્યો રાજ્ય કરે છે અને તેઓ માંહે માંહે લડે નહીં તે માટે તેમજ તેમની પાસે ખંડણી બિઝનેસ વગેરે કામ સારૂ ઇંગ્લેન્ડ સરકાર તરફથી લાં વડો હાકેમ જેને પોલિટિકલ એજન્ટ કહેછે, તે રાખવામાં આવેછે. વડોદરાનું સંસ્થાન મોટું છે, લાં રેસિડેન્ટ રહેછે અને તે મુખ્ય ધણાકાના ગવર્નરના તાબામાં નહીં પણ છેક ગવર્નર જનરલના તાબામાં છે.

ખંજાતનું સંસ્થાન નાનું છે અને તેનો રેસિડેન્ટ ખેડાનો કલેક્ટરજી છે, તેમ સુરત એજન્સિમાં ફક્ત ત્રણજ રાજ્ય છે માટે તેનો પોલિટિકલ એજન્ટ સુરત જીલ્લાનો કલેક્ટરજી છે.

સુરત જીલ્લો એમાં ૮ તાલુકા છે તેના નામ નીચે મુજબ.

તાલુકા.

મોટા ગામો.

૧ પારડી—ખાલદાપારડી, બગવાડા, કુંતા, બિલવાડા, કોલક અને ઉમરસાડી.

૨ વલસાડ—ભદ્રેલી, માલવણ, ઉંડાચ, બીધરી, કોસંબા અને હરીઆ.

૩ ચીખલી—દેગામ, ખેરગામ, આલીપૂર અને ગણદેવા.

૪ જલાલપોર—મટવાડ, અધ્યામા, અમલસાડ, કછોલી, આટ, ખરસાડ, અષ્ટગામ, પનાર અને સીસોદ્રા.

૫ ખારડોલી—ખારડોલી, કડોદ, વાલોડ, સરભોણ, મોતા, વરાડ, ખુહારી, દેગામ, વાંકાનેર અને કસવાવ.

૬ માંડવી—ખડુધાન, મંડોલી અને તડકેશ્વર.

૭ ચોરાશી—કતારગામ, ભાઠા, ઉમરા, દેલવાડા, અડાબણ,

તલંગપોર અને કુંભારીઆ.

૮ ચોરપાડ—કુડસદ, ભગવા, ડાંડી, સુંઢાળી, અમરોલી,
કાસાડ અને વરાછા.

એવા આઠ તાલુકા છે દરેક તાલુકામાં તે નામનો મોટા કર્મો છે
ચોરાશીમાં સુરત શહેર છે એ જિલ્લામાં કુલ ૭૮૨ ગામ છે. મોટામાં
મોટી નદી તાપી છે. વલસાડ તાલુકામાં ફક્ત એક પારનેરાનો કુંગર છે
તેમજ તે તાલુકાના ધરાસણા ગામે મીઠું પકવવામાં આવે છે, નાની
ખાડીઓ ધણી છે આ જિલ્લાના ઉત્તર ભાગમાં કપાસ, ઘઉં, જુવાર
વગેરે હુત્ર થાય છે અને દક્ષિણ ભાગમાં ડાંગર તથા સેરડી થાય છે.

ભરૂચ જિલ્લો—એમાં પાંચ તાલુકા છે તેના નામ નીચે મુજબ
તાલુકો. મોટાગામો.

૧ ભરૂચ—મુકલતીય, ઝાડેશ્વર, નીકોરા, શાહપાદ, ઝનોર,
ટંકારીઆ, અને પારખેત.

૨ અંકલેશ્વર—હાંસોટ, દીવા, માંડવા, ખુનગ, ઇલાવ, કતપુર
અને સીસોદ્રા.

૩ વાગરા—દેહેજપારા, ગંધાર, વિલાયત અને લખીગામ.

૪ આમોદ—કેરવાડા, માતર, સરભોણ, ઇખર, રોળ અ-
ને ટંકારીઆ.

૫ જંબુસર—ટંકારીઆ, દેમાગ, ગજરા, કાવી, વેડચ અ-
ને સારોદ.

એ ભરૂચ જિલ્લામાં કપાસ ધણી પાકે છે ને જમીન સ-
પાટ છે મોટી નદી નર્મદા છે, નર્મદાને કાંઠે ભરૂચ મીઠું શહેર છે
તથા મુકલતીયને આડખત એ જગ્યાના ઠેકાણા છે નર્મદાના મેટમાં

ત્યાંથી વળી પાકે છે એ જીલ્લામાં અંકલેશ્વર તાલુકા મોટો હોવાથી હાંસોટમાં પેટા માહાલ છે કુલ ગામ ૪૦૫ છે. ભરૂચ શહેરમાં કપાસ પીલવાના તથા લૂગડાં વણવાનાં મોટાં કારખાનાં છે.

૩ ખેડા જિલ્લો એમાં સાત તાલુકા છે તેનાં નામ.
તાલુકા. મોરારાગામ.

૧ કપડવણજ—આંત્રીલી, કઠલાલ, છીપડી, તારણા અને લસુંદ્રા.

૨ ઠાસરા—ડાકોર, જનોડ, પડાળ અને કાલસર.

૩ નડિયાદ—અલીણા, ચુગેલ, મોઢે શેલ, ઉતરસંડા, ચકલા-સી, નરસંડા, ડભાણ અને વડતાલ.

૪ મેહુમદાવાદ—સિંહુન, મહીજ, સરસવણી, કતીજ અને દફળ.

૫ માતર—માતર, રડુ, ત્રિંયાશી, અને ત્રાજ.

૬ આણંદ—ઉમરેઠ, આણંદ, નાપાડ, કરમસદ, જોડ, સારસા (ચખોદ્રા, ચામણા અને સડલપૂર, ખોરીઆવી, સાંગરખા.

૭ ખોરસદ—આંકલાવ, ભેટાસી. વીરસદ, અલારસા, રાસ, દાવોલ, દેહેવાણ, મુખાવ અને પીપલાવ.

એવા સાત તાલુકા છે અને એજ નામનો દરેક તાલુકામાં મોટો કર્યો છે તથા તે ઉપરાંત ખેડા, મહુધા અને ઉમરેઠ એ મોટા કર્યા છે કુલ ગામ ૫૭૨ છે એ જિલ્લામાં ખેતી સારી થાય છે મોટી નદી મહી છે. યાજરી અને તમાકુ પુષ્કળ પાકે છે. ડાકોર અને વડતાલ એ જાતના ઠેકાણા છે એ જિલ્લાના આણંદ કર્યાથી રેલવેની એક ગાડી અમદાવાદ તરફ ઉતરે, એક ડાકોર, એક તરફ ઉમરેઠ એક વડોદરા, ભરૂચ તરફ દક્ષિણે અને એક પેટલાદ. અંતિમ તરફ આયમણે જાય છે.

૪ અમદાવાદ જીલ્લો એમાં ૭ તાલુકા છે તેના નામ નીચે મુજબ.

તાલુકા.

મોટા ગામો.

૧ પ્રાંતીજ—મોડાસા, ચોરાણ, ગાખટ, ધનસુરા, ચોઈલા અને દેહગાઈ.

૨ વીરમગામ—દેત્રોજ, ઓગાણ, ગોરૈયા, રામપુરા, અને સીતાપુર.

૩ ઘોલકા—ખાવળા, ચલોડા, ગાંગડ, બદરખા, સરોડા અને વૌડા.

૪ દસક્રોઈ—અમદાવાદ, ઉવારસદ, વટવા, કુહા, નરોડા, ખા-રેળ અને જેતલપુર.

૫ ધંધુકા—ઘોલેરા, ખરવાલા. રાનપુર, ખસ અને ગાંધ.

૬ ઘોઘા—ઘોઘા, વાલુકડ અને કમત્રેજ.

૭ સાણુંદ—સાણુંદ. સરખેજ, ગોધાવી, ચોરવડોદરા, કાસીદ્રા વિસલપુર અને મોડાસા.

એમાં ઘોઘાને મોડાસા પેટા મહાલ છે દસક્રોઈ તાલુકામાં અમદાવાદ મોટું શહેર છે કુલ ગામ ૮૫૩ છે.

અમદાવાદ શહેરમાં રેશમ, સૂતર અને કસબના લૂગડાં વણવાના પુષ્કળ કારખાનાં છે. ૩ અને ધાન્ય મુંબાઈ ખાતે ધણું ચડે છે સાખરમતી નદી છે. ઘોલેરા બંદરથી ૩ ચડે છે. અને ખારાઘોડા આગળ મીઠું પાકે છે.

૫ પંચમાહાલ જીલ્લો એમાં ત્રણ તાલુકા છે તેના નામ.

તાલુકા.

મોટા ગામ.

૧ મોઢરા—મોઢરા અને શેહેરા.

૨ કાલોલ—કાલોલ, હાલોલ અને વેળણપુર.

૩ દાહોદ—દાહોદ અને ઝાલોદ.

એમાં ઝાલોદ, હાલોલ પેટા મહાલ છે, પંચમહાલ આગળ સિંધીઆ સરકારને તાબે હતો પણ થોડા વરસમાં થયાં અંગ્રેજ સરકારને મળ્યો છે. ૯૭૫ ગામ છે પાવાગઢનો ડુંગર ખેહગર પુટ ઉંચો છે એ જીલ્લામાં તલ અને મહુડાં પુષ્કળ પાડે છે.

૬ કાઠીઆવાડ એજન્ટિસ—એમાં જુનાગઢના નળાખ, નવાનગરના જામ, ભાવનગરના રાવળ અને ધ્રાંગધ્રાના રાજ એ પહેલા વર્ગના રાજા છે અને મોરબી, વાંકાનેર, પાલીતાણા, ધ્રોળ, લીમડી, રાજકોટ, ગોંડળ, વઢવાણ, જાફરાબાદ, પોરબંદર એ બીજા વર્ગના રાજ્ય છે એ ઉપરાંત નાના રાજ્ય ઘણા છે ગીરનાર અને શેત્રુંજ્ય એ ડુંગર પ્રખ્યાત છે અને ભાદર મોટી નદી છે જાનરો અને કપાસ કાઠીઆવાડમાં ઘણો પાકે છે, દારકા, સોમનાથ કે પ્રભાસપાટણ ને પાલીતાણા એ જાત્રાના ઠેકાણા છે, પાલીતાણા શ્રાવકલોકનું છે. પોરબંદર, વેરાવળ, મહુવા, તળાખ, ભાવનગર, ઘોઘા વગેરે જદરો છે. કાઠીઆવાડ ને આગળ સોરઠ કહેતા એના ઝાલાવાડ; ગોહલવાડ, સોરઠ ને હાલાર એવા ચાર પ્રાંત છે અને દરેકમાં વઢવાણ, સોનગઢ, માણિકવાડા, ને રાજકોટ અનુક્રમે આ-મીસ્ટન્ટ પોલીટિકલ એજન્ટની સ્વારીનું મુખ્ય સ્થળ છે.

૭ પાલણપુર એજન્ટિસ—એમાં જનાસ અને સરસ્વતી નદી છે. ડાંગર અને શેરડી પાકે છે, રાધણપૂરમાં રૂ પાકે છે એમાં પાલણપુર, રાધનપુર, વારાધ, તેરવાડા એ મુસલમાની સંસ્થાન છે. થરાદ, વાવ, સુષમામ, દેવદર વગેરે રાજપૂત સંસ્થાન છે, અને

આમર, કાંકિજ કોળીના સંસ્થાન છે. પાલણપુર સંસ્થાનમાં ડીસા છે. ત્યાં ઇંગ્લેન્ડ સરકારના કસ્ટોડિયન છે.

૮ મહીકાંઠા એજન્સિ—એનો પોલી ટ્રિકલ એજન્ટ સાદરામાં રહે છે ઇડરનું મોટું રાજ્ય છે. દાંતા માલપુર, મોહનપુર, માણસા, ઘોડારા વગેરે નાના રાજ્ય છે ઇડરના રાજા બેદરપુરના રાજાના કુટુંબી છે. અહમદનગર વગેરે મોટા ગામ છે. શાખરમતી નદી છે. અંબાજી, બહુચરાજી વગેરે જાત્રાના ઠેકાણા છે. બાજરી બહો વગેરે પાકે છે.

૯ રેવાકાંઠા એજન્સિ—આ એજન્ટની જમીન ટેકરાવાળી પહાડી ને જંગલ વાળી છે. રાજપીપળાનો પર્વત છે. મહી નર્મદા ઢાઢર વગેરે નદી છે, એનો પોલી ટ્રિકલ એજન્ટ વડોદરા કાંપમાં રહે છે. રાજપીપળા, છોટાઉદેપુર, ખારીયા, લુણાવાડા, સુંચ એ પાંચ રજપૂત સંસ્થાન અને વાડાસીનારનું મુસલમાની સંસ્થાન એમાં છે એ ઉપરાંત નાના રાજ્યો છે, રાજપીપળા એટલે નહિદના સંસ્થાનમાં ઇમારતી લાકડાં પુષ્કળ થાય છે અને તેનો વેપાર સારો ચાલે છે.

૧૦ ગાયકવાડ સંસ્થાન—એમાં વડોદરા મુખ્ય શહેર છે, રેસિડેન્ટ તથા કસ્ટોડિયન કાંપ ત્યાંજ છે એમાં વડોદરા, નવસારી, કડી ને અમરેલી એ ત્રણ પ્રાંત છે.

વડોદરા પ્રાંતમાં વડોદરા, સાવલી, પેટલાદ, ડભોઇ, આણેદ વગેરે તાલુકા છે. નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી, ગણદેવી, પલસાણા, કઠોર, સોનગઢ, ગહુવા વગેરે તાલુકા છે. કડીપ્રાંતમાં કડી, પાટણ, સિદ્ધપુર, મેસાણા વગેરે છે. અમરેલી પ્રાંતમાં અમરેલી ને દારકા છે તે કાઠીઆવાડમાં છે. સુંબઈ ઇસમના દેશી રાજ્યોમાં એ સર્વથી મોટું છે એમાં મરાઠા જાતના હિંદુ સમુદાય રાજ છે.

૧૧ ખંભાતનું સંસ્થાન—તેમાં ખંભાત મહી નદીના મુખ આ-
ગળ છે તેમાં નવાગનું રાજ્ય છે.

૧૨ પંચમહાલ એજન્સિ—પંચમહાલના ક્ષેત્રરતા તાળા તમે
છે એમાં કાળી અને નાયકા લોક વસે છે એના વેપારની જ-
લુસ ધ્રમરતી લાકડા ફક્ત છે.

૧૩ સુરત એજન્સિ—એમાં વાંસદા ને ધરમપુર એ રજપૂત રાજ્ય
છે, ને સચીજીમાં નવાગ છે, ધરમપુર અને વાંસદા તરફ ડાંગર
ધણી પાકે છે. ધરમપુરને રાગનગર પણ કહે છે, ધરમપોર વ-
લસાડ રેશનયા અને વાંસદા બીલીમોરા રેશનયા ચીખત્રી
રહી જવાય છે.

ગુજરાત પ્રાંતનું મુખ્ય વર્ણન.

શેહેરો—સુરત-મરય, નદીઆદ-વડોદરા, અમદાવાદ-રાજકોટ, બા-
વનગર વગરે.

નદીઓ—તાપી, નર્મદા, સાળરમત્રી, મહી, બાદર વગરે.

પર્વત—ગીરનાર, શેત્રુજય, પાવાગઢ વગરે.

જીલ્લા—સુરત-મરય, ખેડા, પંચમહાલ અને અમદાવાદ.

એજન્સિ—કાઠીઆવાડ, પાલણપુર, મહીકાંડા, રેવાકાંડા પંચમહાલ
અને સુરત.

સંસ્થાનો—વડોદરા ને ખંભાત, તેમજ દરેક એજન્સિમાના મોટા
નાના સર્વે.

ખંકર—વલસાડ-સુરત-ટંકારી, ખંભાત, ધોલેરા ધોધા, બાવનમર,
મહુવા, વંરાવળ. પોરબંદર, દારક,

મીઠબંદર—પારાસણ ને પારાધોડા.

કચ્છપ્રાંત.

કચ્છના રાજાને રાવ કહે છે ને જ્ઞાતે જાડેજા રજપૂત છે તે ભુજમાં રહે છે તથા પોલિટિકલ એજન્ટ પણ ત્યાંજ રહે છે. બાજરી જુવાર, મઠ વગેરે પાકે છે માંડવી, મુંદરા, લખપત, જખૌ અને તણા એ બંદર છે. મોટા કચ્છમાં ભૂજ ને માંડવી ઉપરાંત અંબર, રાપર, નળિયા, કંથકોટ વગેરે છે. કચ્છના રાજ્યના આઠ ભાગ કર્યા છે, ને દરેકમાં મુનસફ રહે છે. એ રાજ્યમાં ૮ કચ્છાને ૮૮૯ ગામ છે એમાં ઉત્તરધાર, મધ્ય ધાર, માવા એ ડુંગરાની હાર છે કાજો નામે સર્વથી ઉચ્ચો ડુંગર છે.

સિંધપ્રાંત.

એમાં સિંધુ નામે મોટી નદી છે, ને કરાંચી મોટું બંદર છે. ખેતરોમાં પાણી પૂરું પાડવા નેહરો ઘણી ખોદેલી છે. એના પૂર્વ ભાગમાં રણ છે ને પશ્ચિમે હાલા, સુલેમાન પર્વત છે. સિંધમાં ખેતીને ચારો સારો થાય છે. હૈદરાબાદને રસ્તે કરાંચીથી કોટ્ટી સુધી રેલવે છે. અને સિંધુ નદીમાં મુક્તતાન સુધી આગખોટ ચાલે છે. સિંધના મુખ્ય હાકેગને કમિશ્નર કહે છે. તેના તાબામાં શિકારપુર હૈદરાબાદ અને કરાંચી એ ત્રણ રસાળ જિલ્લા છે.

સિંધના ભાગોનાં નામ.

ભાગ.

શેહર.

૧ સિંધના ઉપલો સરહદનો મુલક

જેઠ્યાબાદ

૨ હૈદરાબાદ જિલ્લો

હૈદરાબાદ

૪ કરાંચી જિલ્લો

કરાંચી એ બંદરછે

૫ થરપારકર

ઉમરકોટ

૬ ખૈરપુરસંસ્થાન

ખૈરપુર

ખૈરપુર એ દેશી મુસલમાની રાજ્ય છે. સિકારપુર ને સકર એ બે શહેર વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે ડાંગર, જુવાર ખાજરી ત-
માકુ, ૩ વગેરે નીપજે છે.

મહારાષ્ટ્ર.

મહારાષ્ટ્રના કોકણ અને દક્ષિણ એવા બે ભાગ છે કોકણ પ્રાંત સહ્યાદ્રિ એટલે ધાટ નામે પર્વતની હાર અને દરિયા વચ્ચે સાંકડી પટી જેવો દમણ અને ગોવાના વચ્ચા ભાગે આવેલો છે. એ પ્રાંતમાં હરવર્ષે વરસાદ સારો પડે છે એટલે લીલોતરીવાળો પ્રાંત છે. ડાંગર ને શેરડી ઘણી પાકે છે. નાળિયેરીની વાડીઓ ઘણી દેખાય છે.

કોકણ પ્રાંતના ભાગ વગેરે.

૧ થાણા જીલ્લો	થાણા
૨ જવાર સંસ્થાન	જવાર
૩ કોલાખા જીલ્લો	અક્ષિમાગ
૪ જાંજિરાસંસ્થાન	જાંજિરા
૫ રત્નાગિરીજીલ્લો	રત્નાગિરી
૬ સાવંતવાડી સંસ્થાન	સાવંતવાડી

જવારમાં કોળી રાજા છે, જાંજિરામાં નવાબ હયરીજી છે અને સા-
વંતવાડી સંસ્થાન ભોંસલે કુલના ગરાડા સરદારતું છે. કોકણ પ્રાંતમાં
ડોણ, વરાહ, મુંબાઈ, કારવાડ, રત્નાગિરી, એવા વગરે મોટા બંદર છે.

દક્ષિણ પ્રાંત.

એની પશ્ચિમે પશ્ચિમઘાટ અને કોકણ, પૂર્વે નિઝામતું રાજ્ય,

ઉત્તરે માળવા અને દક્ષિણે દક્ષિણમહારાષ્ટ્ર છે.

ગોદાવરી, તાપી. કૃષ્ણા વગરે નદી એમાં છે. નાશીક અને પં-
દરપુર એ બે જલ્લાનાં ઠેકાણાં છે ધૂળીઆ, નાશિક, પુણા, સતારા,
અહમદનગર, સોલાપુર એ મોટા શહેરો એ પ્રાંતમાં છે. મુળધર્મી
મદ્રાસ તરફ જનારી રેલવે એ પ્રાંતમાં છે એ પ્રાંતમાં વરસાદ નિ-
યમસર આવતો નથી, તેથી ગ્રામાસા સિવાય ખાકીના વખતમાં જુ-
મિ ખેતી વગર ઉજડ રહે છે, અને વનસ્પતિ ઉગતી નથી.

ભાગના નામ વગરે.

- ૧ ખનદેશજીલ્લો—ધુળીઆ, માલેગામ, નન્દુરગાર વગરે.
- ૨ આનદેશ એજન્સિ—દાંગનો મૂલક, સુધગણનો મુલક વગરે.
- ૩ નાશિકજીલ્લો—નાશિક, ત્રંબક
- ૪ પેંઠસંસ્થાન—પેંઠ એ નાશિકના કલેક્ટરના તાળા હેઠળ છે. મુ-
સલમાની સરકાન છે.
- ૫ અહમદનગરજીલ્લો—અહમદનગર
- ૬ પુણા જીલ્લો—પુણા ધણું મોટું શહેર છે આગળ એ પેશવા
સરકારની રાજધાની હતું.
- ૭ સતારા જીલ્લો—સતારા, મહાબલેશ્વર
- ૮ સતારાએજન્સિ—બેર ફલટણ, ઔદ, જત એમાં મરાઠા
જમીરદારો છે.
- ૯ સોલાપુર જીલ્લો—સોલાપુર (જુવાર ધણી પાકે છે) ખારક-
શી કસામાં રતો વેપાર સારો ચાલે છે
- ૧૦ અકલકોટ સંસ્થાન—અકલકોટ, એનો રાજા બોંસલા કહે-
ખનો મરાઠો છે.

દક્ષિણમહારાષ્ટ્ર.

એ પ્રાંતમાં ખેતી સારી થાય છે. ૩ પાકે છે

ભાગનાં નામ.

- ૧ કલાદગીજીલ્લો—કલાદગી એમાં ભીમા નદી છે. આગળ એ
માં વિઝાપુર મોટું શહેર હતું.
 - ૨ ખેલગામ જીલ્લો—ખેલગામ.
 - ૩ કોલાપુરસંસ્થાન—કોલાપુર શિવાજીના નાના કુંવરના વંશ-
માં એ રાજ્ય હતું છે.
 - ૪ દક્ષિણ મરાઠા જાગીર—સાંગલી, જમખિંડી, ગિરજ, કુરંદ-
વાડ, ભુવાળ અને રાગદુર્ગ. એમાં ધણાક બ્રાહ્મણ જાગીર
દારો છે. સાંગલી પાસે ભીમા નદી છે એ સર્વ સંસ્થાનો-
માં, જુવાર, ઘઉં, ચણા અને ૩ પાકે છે.
 - ૫ ધારવાડ જીલ્લો—ધારવાડ—એમાં દક્ષિણે તુંગભદ્રા નદી છે,
લોકો લિંગાયત છે એમાં હુણ્સી નામે મોટો કસ્બો છે તેમાં
સૂતરાઈ અને ઉનનું કાપડ સારૂ અને છે.
 - ૬ સાવનૂરજાગીર—એમાં મુસલમાન નવાબ છે.
 - ૭ ઉત્તરકાનડા—કારવાડ અથવા સદાશિવમઠ એમાં ડાંગર, શેરડી,
તેમજ નાળીએર, સોપારી, એલચી, મરી નીપજે છે એમાં
કારવાડ, કુંપટા અને હોનાવર એ મોટાં બંદર છે.
- એ પાંચ પ્રાંત ઉપરાંત મુંબાઈ શહેર અને એડન એ મુંબા-
ઈના ગવર્નરના તાબામાં ગણાય છે, એડન અરબસ્તાનમાં છે, એડન
પાસે પેરિમ બેટ છે તે પણ અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં છે એડ-
નમાં અંગ્રેજી લશ્કર રહે છે અને મુંબાઈથી ઉપડી વિલાયત જ-

નારા વહાણોને મુકામ કરવાને એ કર્યો ઠીક ઉપયોગી છે.

મુંબઈ શહેર અને બેટ.

એ બેટ સપાટ મેદાન છે ને આસપાસ નીચા ડુંગરા છે, ૧૧ મૈલ લાંબો અને ૩ મૈલ પહોળો છે. મુંબઈ શહેરને બંદર એ આજે દુનિયામાં પ્રખ્યાત છે. યુરોપથી આવનારા તમાગ લોકો પ્રથમ અહીંજ ઉતરે છે. મુંબઈમાં ગવર્નર સાહેબ રહે છે, તેમજ હાઇકોર્ટ છે. મુંબઈની પાસે ધારાપુરીનો પ્રખ્યાત બેટ છે, મુંબઈમાં લગભગ આઠલાખ માણસની વસ્તી છે. મુંબઈમાં મરાઠી, ગુજરાતી અને ઇંગ્લેજ ભાષા બોલનારા ધણા લોકો છે. મુંબઈમાં વિહાર અને ટાન્સાના તળાવોમાંથી નળવાટે પાણી પીવાનું લાવે છે. મુંબઈમાં બણવાની કાલેજો ધણી છે. વૈદાને લગતી મેડિકલ કોલેજ, તેમજ હુન્નરી કામને લગતી બણવાની કોલેજ પણ છે, સૂતર કાંતવાનો ને કાપડ વણવાનો મોટો ધંધો ચાલે છે, ને માટે ધણી મિલો બાંધેલી છે. મુંબઈમાં સુધરાઈ એટલે મ્યુનિસિપાલખાતું મોટા પાયાપર છે, મુંબઈનો કલેક્ટર એક જુદોજ છે, મુંબઈમાં જોવા લાયક મકાનોને બાગો ધણા છે.

દીવ, દમણ ને ગોવા મુંબઈ ઇલાકામાં છતાં મુંબઈ ઇલાકાના ગવર્નરના તાબામાં નથી તે દીરંગીના તાબામાં છે તેમનો જુદોજ ગવર્નર જનરલ ગોવામાં આવે છે, વડોદરા સંસ્થાનનો વહીવટ થોડા વરસ થયાં મુંબઈના ગવર્નરના તાબામાંથી કાઢી વડો સરકારે પોતાને હાથ રાખ્યો છે, માટે વડોદરાનું સંસ્થાન મુંબઈ ઇલાકામાં ખરું જોતાં ન ગણાય.

જાહેર ખબર.

અમારે ત્યાંથી તમામ શાળાપયોગી પુસ્તકો તથા ગુજરાતી વંચક પીજીથી પાંચમી ચોપડીની નોંધ તેમજ પીજી રમુજી વાર્તાઓ, નાટકો, ધર્મ અને નીતિ સંબંધી પુસ્તકો વેચાતા મળે છે, જ્યાંખંધ લેનારને સાફ કમીશન મળશે.

મુંબાઇ છલાકાના કેળવણી ખાતાએ ધનામ અને લાયજરી સાફ મંજુર કરેલા પુસ્તકો.

પ્રતાપી પીટરનું ચરિત્ર પીજી આવૃત્તી. ૦-૧૨-૦

સિકંદરનામુ. ૧-૪-૦

નીતિની શીખામણ. ૦-૨-૦

ગિરદુ પુસ્તકો—લાહોર, આગ્રા, અને લખનૌવાલી સરકારે નિશાઓમાં ચલાવવા મંજુર કરેલી ચોપડીઓ અમે વેચીએ છીએ.

આ પુસ્તકો સુરતમાં ત્રીભોવનદાસ ગોપાલદાસ બુકસેલર પાસેથી, મુંબાઇમાં પુસ્તકપ્રસારક મડળી કાલ્યાદેવી રૌડ, દામોદર મધર લાયજરી, રામવાડી, નડીઆદમાં ન્યુ બુક ટ્રેપો, અમદાવાદમાં રાજેશ્રી મોતીલાલ દુવારકાદાસ ગુમાગસીદની સામે, વલસાડમાં દુવારકાદાસ પરભુદાસ બુકસેલર, ચીખલીમાં ગાંધી મળીભાઈ દુવારકાદાસ, ભરૂચમાં કનોપાર બગ્ગરનો ગારકાટમાના બુકસેલર અળદુલ રહમાન મહમદજી, તથા ગુના બગ્ગરમાં ભજીઆવાળા બીજલાલ ગોવંદદાસ પાસેથી મળશે.

સુરત હરીપુરા ધીકાંટાના.

જમનાદાસ ભગવાનદાસ,

બુકસેલર.

